

EL PROBLEMA XUETA VISCUT PER TOMÀS AGUILÓ I FORTEZA

1. JUSTIFICACIÓ

D'entrada, i sense pretensions de copsar tots els matisos del tema, se m'ocorre que estudiar de quina manera va afectar Tomàs Aguiló i Forteza el fet d'esser xueta i com va reaccionar davant aquest fet pot oferir un doble interès.

A) Per una banda, afecta a la història del gheto mallorquí. En aquest sentit, jo diria que entre els xuetes, al segle XIX, hi havia dues postures. Per una banda molts dels que el formaven opinaven que la seva dissort s'havia de suportar amb paciència, sofrint tàcitament, sense estridències i sobretot sense gestos de rebel·lió, tot esperant que el temps fes oblidar els odis i la rancúnia als altres mallorquins pretesos cristians vells. L'altre grup, i més que grup caldria parlar d'alguns xuetes de personalitat forta i de caràcter polèmic — justament polèmic, no cal dir-ho — el formaven els que opinaven tot el contrari: que la situació injusta a què eren sotmesos s'havia d'afrontar de cara, presentant batalla obertament, sense importar l'aldarull que inevitablement havia d'aixecar aquesta batalla en una societat tan estàtica com la illenca — i la “taronginada” del 1877 va mostrar força les dimensions que podia prendre aquest aldarull.

Tomàs Aguiló és un clar exemple, un extremat exemple diria jo, de la primera postura. Cal avançar la conclusió: Tomàs Aguiló pensa que l'únic que pot fer el xueta és portar una conducta exemplar, sobretot des del punt de vista de l'ortodòxia catòlica, i recordar que dins aquesta ortodòxia una de les virtuts més valorades és la resignació. Precisament una de les seves poesies castellanques més conegudes es titula *Resignación* i difícilment hom pot sostreure's de veure referències directes al tema que ens ocupa. Vegeu sinó aquests versos:

“¿Qué importa que algún hermano
Mi enemigo se declare,
Y que el mundo no me ampare,
Y me mire con desdén;

Si el ojo inmenso, á quien verme
 En tanta miseria plugo,
 La víctima del verdugo
 Discurrir sabe muy bien?
 ¿Qué importa que en esa tierra
 Viva solo y sin abrigo,
 Ni haya quien llore conmigo,
 Ni haya quien llore por mí;
 Si clavar puedo mis ojos
 Hacia el estrellado velo,
 Y exclamar por mi consuelo
 “Un amigo tengo allí””.¹

En llegir-los hom pot pensar que sí, que el xueta supera la seva discriminació, la seva frustració, i la sublima com una ofrena a Déu. En algun cas individual molt concret podria reeixir aquesta solució: caldria que l'home que la fes reeixir fos un místic de debò; superaria el problema xueta en la mesura que superaria el problema del viure “en societat”. Però no és aquest el cas de Tomàs Aguiló que, per molt que reprimís els impulsos vitals — i tant que els va reprimir! —, era d'una personalitat esquerpa i d'un orgull violent i tot. Com a solució col·lectiva no cal ni comentar-ho. Estic del tot d'acord amb Josep Sureda i Blanes: “És evident que resignar-se, en ple segle XIX, no era la millor manera d'esvaïr una preocupació social tan arrelada a Mallorca”.²

Cal dir també que tot això pertany a la història interne del gheto. Francesc Riera i Montserrat ressegueix amb constància exemplar les opressions concretes que la societat mallorquina exercí sobre els xuetes des del segle XVIII. Aquí volíem mostrar l'altra cara de la moneda: en principi es tracta d'historiar les autoopressions que podien pesar sobre Tomàs Aguiló com a exemple de les que afectaven als xuetes en general. És clar que això és força més subtil i més difícil de precisar però al capdavant pot resultar també força allisonador.

B) En segon lloc, he de dir que a mi m'interessa Tomàs Aguiló sobretot com a escriptor. Des d'aquest punt de vista, d'ençà que Guillem Forteza i Valentí va escriure allò de “Víctima resignada de injustícias sociales que debe rechazar altamente todo pecho noble, ha reconcentrado en el suyo un caudal de infecundas lágrimas que ha ido derramando en sus versos quejumbrosos” paraules a les quals, potser amb

¹ AGUILÓ, T. *Obras en prosa y en verso. Tomo V, Poesía religiosas*, Palma, tip. Católica-Balear, 1883, p. 348.

² SUREDA I BLANES, J., *Petites històries*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1971, p. 82.

una ironia un poc massa sarcàstica, seguien aquelles altres "sin este desborde tan *higiénico* como literario no es dudoso que se hubiese convertido en sauce llorón, aumentando así la ya pingüe colección de las metamorfosis mitológicas";³ s'ha convertit en un tòpic dir que les notes predominants dels poemes d'Aguiló són la tristor, la malenconia, el plany, i que aquestes notes són causades per les autorepressions de que parlàvem abans. I no és que jo vulgui ara desfer aquest tòpic: ben al contrari, crec que respon a la més estricta realitat i que el primer en reconèixer aquesta realitat fou el mateix Aguiló. Efectivament ell mateix, quan el 1846 prologava el seu primer volum de les *Rimas varias*, ja deia: "Lo que tal vez se me achaque, y no sin aparente razón, es el tono plañidero que domina en mis composiciones (...) por mi desgracia como hombre, y por mi ventura como poeta, ese colorido melancólico no es ficticio ni convencional" i també ell mateix ja assenyala la causa d'aquest to, bé que d'una forma mínimament velada, "Una fuente de amargura ha destilado gota a gota sus aguas en mi corazón, y teniéndolo así doliente mal podía ser risueña la ingenua expresión de mis íntimos afectos".⁴ Els bons entenedors saben entendre.

Certament, com també s'ha assenyalat, aquestes notes es presenten de forma més palesa en la producció castellana, avui, en general amb raó, poc valorada, d'Aguiló. Ja hem citat abans el poema *Resignación*. D'una manera directa encara es pot endevinar en el fet que Aguiló traduís de Byron les *Melodías hebraicas*, que publicà en part el 1844 a "La fe" i completà el 1849 al segon tom de *Rimas varias*. Indubtablement, Aguiló hagués pogut triar obres molt més ambiciosos i característiques del poeta anglès, però es degué sentir atret per la dissort del poble jueu que cantaven els poemets i pels paral·lelismes i contactes que hom hi podia veure amb la situació dels xuetes. A un d'aquests poemes, *El llanto de los desterrados*, diu:

"Tribus de errantes pies, de inquieto pecho,
Que agobian la fatiga y el pesar
¿Como podréis vagando sin provecho
El reposo encontrar?"⁵

I a un altre, *La protesta del judío*, un jueu, tot dirigint-se als qui l'oprimeixen, exclama:

³ FORTEZA, G., *La poesía contemporánea en Mallorca* dins *Obras críticas y literarias*, Tomo I, Palma de Mallorca, 1882, ps. 212-214.

⁴ AGUILÓ, T., *Rimas varias*, T. I, Palma, 1846, ps. 8-9.

⁵ Ho reproduesc d'AGUILÓ, T. *Obras*, cit., T. V, p. 290.

“Si nunca el malo ha vencido
 Entonces Dios te acaudilla:
 Si el esclavo sólo ha sido
 El que culpa ha cometido,
 Tú eres libre y sin mancilla
 (...)

Mi esperanza y corazón
 Estan en su mano fiel [la mà de Déu]
 En la tuya... mi mansión,
 Y esta vida de aflicción
 Que jo abandono por él”.⁶

Les concomitàncies em semblen evidents. Amb tot, veurem abas-
 tament que T. Aguiló sempre va defugir el tractament directe de la
 “qüestió”. Per això, les imposicions que suposa s’han de veure, més
 que en paraules concretes, en els temes que tracta: el de la impossibi-
 litat d’assolir la felicitat, el de l’aïllament i la solitud, el del rebuig
 constant de l’amada — que per altra banda respon a una realitat bio-
 gràfica —, etc.; tots ells tan sovintejats sobretot al primer volum de les
Rimas vairas.

En aquest sentit, també a la producció catalana trobam la presèn-
 cia més o menys soterrada dels neguits que comportà a Aguiló la seva
 ascendència conserva, i no és que no es pugui detectar també algun de-
 tall concret que hi fa referència: per exemple, el llantoner de *Per una
 coma deserta*, la primera de les *Poesies Fantàstiques*, sembla una elabo-
 ració literària del llantoner de la Seu de Mallorca que regalaren els an-
 tics jueus com a record de la sinagoga. Però pot ésser molt més simpto-
 màtic per al nostre propòsit tractar globalment alguns sectors, els més
 subjectius, d’aquesta obra. Concretament, no cal filar massa prim per
 comprovar que la majoria dels personatges de les *Poesies Fantàstiques*
 són autèntics éssers frustrats,⁷ i aquesta condició d’éssers frustrats fa que
 irremeiablement estiguin abocats a la tragèdia. Els motius de la frus-
 tració són diversos:

- La impotència davant la mort (*Fantàstiques* I, XI, XXI, XXII i XXIV).
- La dissort amorosa: Sigui per la separació dels amants a causa de diferències socials (*Fantàstiques* XIII i XIV), a causa de ri-

⁶ Ibid., pp. 291-292.

⁷ Utilitzam l’edició d’AGUILÓ, T., *Obras en prosa y en verso. Tomo III, Poesías en mallorquín*, Palma, Tip. Católica-Balear, 1883, i en respectam la numeració.

valitats entre ambdues famílies (*Fantàstica* V) o a causa de la posposició momentània per voluntat de l'home (*Fantàstica* XXVIII); sigui per la reducció de l'amor a esquemes purament sensuals (*Fantàstiques* III, X, XIV, XX), per infidelitat de la dama (*Fantàstica* XIX) o per referències a amors anteriors amb eliminació del fruit d'aquests amors (*Fantàstica* II).

- El fet de donar més valor als plaers d'aquest món que als de l'altra vida (*Fantàstiques* VI, VIII, XVI, XVII, potser també VII).
- Consciència de la impossibilitat d'aconseguir la felicitat (*Fantàstica* IV).
- Motius biogràfics (*Fantàstica* XV, mort de la filla d'Aguiló).

Naturalment, aquesta enumeració és massa esquemàtica i elemental. Una mínima anàlisi ens duria a establir entrecreuaments i força matisos que ara, per al tema que ens ocupa, no és adient d'exposar. Cal insistir però que el capdavall aquesta complaença en els éssers frustrats i en el to tràgic pot ésser fàcilment relacionat amb el sentiment de frustració i de tragèdia íntima que indefectiblement experimentava Aguiló.

• • •

Intentarem ara de veure les dimensions que el drama tingué per a Aguiló. Per fer-ho repassarem aquelles ocasions en què s'enfrontà amb el tema o el patí de manera més explícita. Cal dir que aquestes ocasions no són moltes. Per tot el que hem dit, hom pot deduir que Aguiló el defugia tant com podia. Públicament el defugia sempre i quan en una ocasió, durant el Bienni Progressista, hom l'atacà al·ludint directament a la "qüestió", ell s'apressà a tallar la polèmica. Així i tot, ens expliquen prou el dramatismes íntim i el vessant força tràgic que assolí el problema en el seu interior.

2. LA PRESA DE CONSCIÈNCIA D'UNA FRUSTRACIÓ INSALVABLE

No hem d'oblidar que Tomàs Aguiló pertanyia a una família de xuetes prou important en l'ordenació social del ghetó. L'avi patern, que també es deia Tomàs Aguiló, fou un dels sis diputats que l'any 1773 acudiren a la Cort de Carles III i obtingueren les famoses pragmàtiques que concedien als descendents dels jueus conversos mallorquins la igualtat amb els altres pobladors de l'illa. Aquests diputats segurament foren elegits entre els personatges més destacats del ghetó. Més tard, els seus descendents constituïren una espècie d'aristocràcia dins

el petit cercle del gheto i hom els anomenava "els perruques", és a dir, els descendents dels que s'havien posat perruca per anar a veure el rei.⁸ La situació econòmica de la família devia anar d'acord amb aquesta importància social relativa que hom els atorgava. Concretament, a l'època de Tomàs Aguiló i Forteza la família ja estava instal·lada al casal del carrer de Montision, avui propietat de l'Arqueològica Lulliana, i vivia si fa no fa còmodament del producte de les terres que tenien a fora vila. Almenys li hem localitzat dues possessions: Es Forn del vidre a Establiments, citada per l'Arxiduc⁹ entre les deu més extenses del terme, de 26 Ha², i S'Hort d'avall, a Puigpunyent, la més apreciada de Tomàs Aguiló que hi passava llargues temporades.

He volgut retreure tot això per tal de fer notar com podia resultar de violent a un home més o menys afavorit econòmicament i, després ho veurem, culturalment el fet que d'entrada se li tancassin totes les portes i es veiés obligat a submergir-se en un ostracisme que al llarg dels anys es faria més i més hermètic.

Així, és quasi segur que no pogué assistir als centres normals d'ensenyament de la seva època. Ni els jesuïtes — que tant de prestigi tenien aleshores — ni la Universitat Literària admetien xuetes.¹⁰ Tant de bo que el pare del nostre autor, Tomàs Aguiló i Cortès, podia suplir, potser amb escreix i tot, part de les seves mancances de base. Cert que l'originalitat de T. Aguiló i Cortès com a autor català ha estat recentment i justament revisada,¹¹ però no hi ha dubte que era un home

⁸ Sobre les pragmàtiques i sobre els perruques cf., FORTEZA, M., *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca*, Palma, Moll, 1972 (3.ª ed.), ps. 40-47 i 115-121.

⁹ ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR, *Las baleares descritas por la palabra y el grabado. T. VIII Mallorca agrícola*, Palma de Mallorca, 1959, p. 32.

¹⁰ Francesc Riera i Montserrat dóna notícia d'alguns xuetes que estudiaren a la Universitat, però ho qualifica com "una mena de miracle". Cf. RIERA I MONTSERRAT, Fc. *Lluites antixuetes en el segle XVIII*, Mallorca, Moll, 1973, p. 164. També FORTEZA, M., op. cit. ps. 67-71.

¹¹ Cf. VIDAL I ALCOVER, J., *Rondalles de rondalles (Dues narracions parèmi-miques de Guillem Roca i Seguí)* a "Randa", núm. 6, Barcelona, 1977. Antoni Serrà encara ens ha assabentat que les 24 *Fábulas en vers mallorquí* publicades el 1845 i teòricament escrites el 1802 són totes al manuscrit *Varias fábulas escullidas dels millors autors traduïdas en mallorquí per el Dr. en drets D. Guillem Roca* que es conserva a la Biblioteca Bartomeu March. Quant a l'altra obra catalana de T. Aguiló i Cortès, l'entremès *Més perd l'avariciós que l'abondós*, diu Serrà "no es pot parlar de plagi, però curiosament aquesta obra reproduceix el mateix tema que la *Comèdia del misser fet misser* [El misser miserable, segons l'edició de 1851] (...) De totes maneres no deixa d'ésser curiosa aquesta coincidència de tema vist el possible plagi de les altres dues obres de Tomàs Aguiló i Cortès", SERRÀ, A., *El teatre burlesc mallorquí, 1701-1850: una descripció bibliogràfica dels fons*, tesi doctoral mecanografiada presentada el novembre de 1976 a la Universitat d'Albèrta, Canadà.

d'una bona formació humanística i que destacava en ciències físico-matemàtiques — ens consta que almenys donava classes de matemàtiques a casa seva — en belles arts — era bon pianista i autor d'algunes composicions musicals — i, naturalment, en literatura, malgrat allò de l'originalitat.¹² No és d'estranyar, per tant, que Tomàs Aguiló i Cortès s'esforçàs tant com pogués en l'educació del seu fill major Tomàs Aguiló i Forteza. A més, ens consta que, quan el 1835 s'obrí l'Institut Balear, el nostre autor hi assistí almenys a les classes d'anglès de D. B. Constant.¹³ És clar que aleshores tenia ja 23 anys i era un poc tard per seguir els cursos normals d'un Institut d'Ensenyament Mitjà.

De fet, quan s'inaugurà l'Institut Balear, Tomàs Aguiló ja s'havia donat a conèixer com a poeta, bé que sense massa fortuna. A més, i això és més interessant per al tema que ara estudiï, el 1835 ens consta que el problema xueta ja havia marcat el nostre home i havia fet que la seva personalitat adquirís els trets lacrimògens que li són tan peculiars. Concretament, em vull referir a tres lletres en vers que Tomàs Aguiló va escriure entre desembre de 1832 i juny de 1833 a Joaquim Maria Bover.¹⁴ Aquestes lletres, de qualitat literària molt escassa, constitueixen un document de primer ordre per tal de veure com l'Aguiló jove, ple d'il·lusions; amb un afany de glòria que el Romanticisme contribuïa a abrindar i amb uns projectes literaris força ambiciosos, havia d'admetre la seva més absoluta frustració i havia de reconèixer que l'única sortida que li quedava eren la solitud i les llàgrimes. Així, a la primera d'aquestes lletres, datada el 7-XII-1832, ens assabenta que ell inicialment pretenia d'esser un poeta èpic que cantàs les glòries fastuoses de la "Hesperia Nación", però que ja no li quedava alè per a aquesta empresa i sols li restaven forces per a expressar la tristor que el dominava. Més explícita és la segona que constitueix una bona font per a estudiar l'evolució psicològica del nostre personatge. Veieu-ne un fragment:

"Ya fenecida la ilusión risueña
que a los bosques de Apolo me arrastrava
cuál otra me daría solaz? El llanto,

¹² Hi ha una nota necrològica al "Diario de Palma", 3-XI-1856, reproduïda parcialment a LLABRÉS BERNAL, J., *Noticias y relaciones históricas de Mallorca siglo XIX*, Palma de Mallorca, T. III, Palma, 1962, p. 760. Cf. també BOVER, J. M., *Biblioteca de escritores baleares*, Palma, 1868, T. I, pp. 4-6 i FORTEZA, M., op. cit., p. 184.

¹³ Figura a una acta de matriculats de l'any 1836. És el primer d'una llista on hi ha també P. d'A. Penya i Jeroni Rosselló. Arxiu de l'Institut Ramon Llull.

¹⁴ Aquestes lletres s'han conservat incloses a les *Miscelàneas históricas* de Joaquim Maria Bover (Volums manuscrits que són a la Biblioteca Bartomeu March), T. XVI, pp. 385-398. Com en tots els textos castellans que reproduïm, corregim sols l'accentuació.

el llanto dulce amigo al infelice.
 Será que a mi llorar razón le falte?
 Cuando morar en la mansión de gloria
 los años de mi infancia yo creía
 tosca lira pulsé. Sus mal acordes,
 y débiles sonidos me entusiasman.
 Oh! Cual palpita de placer mi pecho
 al recorrer mis infantinos dedos
 las cuerdas insonoras de mi lira?
 Un estro celestial veloz me inflama,
 el genio me es propicio. Miro entonces
 con envidioso afán los verdes lauros,
 que en la sien de los vates florecían
 y tanto honor me alienta. Informes versos
 enagenado por doquier respiro.
 De la cruz los misterios sacrosantos
 se presentan a mi labio. Almenos tierno
 si delicado no cantarlos pude.
 De aplauso y gloria más y más sediento
 a preludiar la noble trompa aspiro,
 y en alabanza de el blasón de Iberia
 mi voz estalla con sonidos fuertes.
 Tal vez a sólo aquí llegar me es dado,
 quien más feliz nació mi canto siga.
 Deslumbrado viví por fama y gloria,
 fama y gloria a mis ansias imposible.
 Por qué no duran para alivio nuestro
 las dulces ilusiones de la infancia?
 Por qué mi hado cruel me las disipa?
 Hora veo la niebla, que me cerca,
 y el yugo siento que mi cuello agovia
 y el dolor y el cansancio me enronquecen.
 Silencio y llanto pues mi alivio sean.
 (...)”

Aguiló es mostra, ja als 20 anys, atrapat per la situació que li imposava el fet d'esser xueta. La boira i el jou en són l'expressió metafòrica. També sembla que es mostra ja resignat — o derrotat —, però sobta la nostàlgia per l'època en què encara no s'havia adonat de les dimensions del seu drama i l'exaltació d'aquelles il·lusions juvenils.

Finalment, a la tercera carta, la del 14 de juny de 1833, la més llarga i la més interessant, mostra tota la ràbia que havia de contenir per tal d'admetre la derrota, a la consecució de la qual ni tan sols no havia pogut oferir resistència. A la lletra cerca els culpables de la seva

dissort i acusa obertament — és clar que es tracta d'una carta privada — els seus compatricis mallorquins que no han sabut ofegar una preocupació que sols troba justificació en el fanatisme. Malgrat que la lletra sigui llarga, s'ho paga de reproduir-la:

“Por do mis quejas comenzar es justo?
 podrá, sin culpa, mi endechoso canto
 de asaz cruda tachar la providencia,
 que en el asilo del plañir me alberga?
 No, yo bendigo, y veces mil ensalzo
 la tierna mano que al inerte polvo
 dio el respirar. Aun cuando el rayo esgrima,
 y su tortuoso giro a mi enderece,
 cuando clave en mi pecho su saeta,
 y su justicia sobre mi lanzando
 en el abismo del dolor me asuele (*sic*),
 yo la bendeciré. Jamás mi labio
 baje un punto a la voz de su alabanza.
 Quién será pues que al lúgubre sollozo
 motivos dé? El humano, ay, el humano,
 y aquel tal vez que se llamó mi amigo.
 Bárbaros por qué alzar al Fanatismo
 nuevos altares aun? No ecsiste un brazo
 digno de aclamación: un brazo fuerte
 q. de zelo y virtud y honor armado
 al monstruo vil de la opinión combata
 solo en pro de la humanidad que llora.
 Y ecsigio (*sic*) la alta prez de cavalleros?
 y a vos nobleza dais, y a nos infamia?
 iniquos! dónde son vuestros blasones?
 cuando de entre vosotros un robusto
 campeón se levantó para acorrernos?
 qué, frívolas serán nuestras cuitas?
 El Fanatismo se asentó en mi patria,
 y qué patriota osó lanzarle de ella?
 Su trono ecsiste aun, hundido sea
 por el brazo de Dios, ya que ninguno
 se puso en corazón minar su base,
 en olvido ahogar su nombre impío,
 y alegre patear su infame busto.
 Puede que al odio la razón afianze,
 o fácil culpa en mi semblante apegue
 su lívido borrón? Puede que sea
 en el libro del mal mi nombre escrito?

Cuál crimen imputáis a mi conducta?
Vibró mi puño el homicida acero?
Atenté jamás al pudor ni al oro?
Soltóse de mis labios la calumnia
la afrenta y el sacrílego perjurio?
quise oprimir la desvalida viuda?
traté con empellones al mendigo,
o mi boca enjuagó su sangre y lloro?
soy inocente, sí, lo soy. Injusto,
inhumano, inmoral es quien me avilta.
Ley del Señor, ley justa, tu mandaste
amor y más amor, aun hasta al mismo
que el sanguino puñal en contra eleva:
y hay quien jusga observante y me aborrece?
y aborrece en sazón que ni culpado
ni su enemigo soy. No es odio crudo
la pena transmitir de ageno crimen?
El bien y el mal en su hacedor se paran,
y a la posteridad llegar no deben.
Razón y Religión así lo enseñan.
Por qué pues obstinarse inclementes
en ahondar la tumba del tormento
donde arrojado lloro? No hay de sobra
con verme de la sociedad espulso
y mi semblante de rubor teñido
gravar por fuerza en la profunda tierra?
No basta haverme ya atrancado el templo
de la gloria científica, no basta
de mis desvanes alejar las musas,
las musas que horas de solaz me dieron?
Ellas guirnaldas de laurel demandan
con que ceñir sus crenchas rubicundas
y sólo yo con lágrimas las ciño.
Natura me otorgó pulsar la lira
y el estudio y emulación me niegan.
Canté las guerras y el honor de España
y yo sin honra en la tiniebla duermo.
A par de mi se ruboriza el sabio,
el amigo este nombre me escasea,
y si una virgen mis suspiros oye
a la espresion del casto amor se irrita.
Y aun mas allá la línea describistes
de mi infelicidad? Aun será poco
dejar me perecer en techo obscuro,

sin que nunca el placer mi faz colore?
 Oh Bárbaros! Oh Bárbaros crueles
 los que olvidar mi situación me niegan!
 asaetan mi fama con dicterios
 y en las durables páginas erigen
 a mi ultrage un padrón. Sangre por leche
 vuestros labios de hiel paladearon.
 Ah! si tanta crueldad en vos se aloja
 tragarais mi ecsistir! So vuestros dientes
 se oyesen rechinar mis propios huesos!
 pero temblad del son de la cadena
 que arrastrar nos hacéis. No sois cristianos.
 No del hijo de Dios seguís la escuela
 en la del cruel Fimón os iniciastes
 y en su sombra infernal rencor de brutos,
 odio, inhumanidad jurasteis fieros
 Ah! vuélquese en el Orco despechado,
 trague su fúrea llama aquel impío
 que la voz engendró del vilipendio!
 fautor de maldición maldito sea.
 Mas, y que a mí el declamar ayrado
 llanto, y más llanto, y soledad esquivada
 sólo en suerte me cupo. Ni un amigo
 que de veras su corazón me entregue,
 ni una bella que esposa me acaricie
 entre los hijos de la cruel Madastra,
 que vió rodar mi cuna, elegir puedo.
 Si tú no huellas la opinión errada
 de tus hermanos, si en cerrar los ojos
 a la clara razón tenaz porfías,
 qué a mí? deja que yazga obscurecido,
 reputa sueño la amistad pasada
 y aborrece cual me aborrecen todos.

Aguiló o sea Dolercio”.

Indubtablement, és aquest el document produït per la mà d'Aguiló en què la seva postura quant al problema dels xuetes se'ns presenta més rica de matisos. Esquematzant el contingut de la lletra, trobam:

1. Clara consciència i defensa aferrissada de no merèixer la discriminació de què és objecte. No es pot imputar a cap acte seu i no són justes herències tan ultratjants.

2. Rebuig de la teoria que el càstig, aquest càstig concret, ve de Déu, esgrimida sovint pels cristians vells. Déu no fa injustícies.

3. Blasme, força violent, dels mallorquins no xuetes. Són ells que perllonguen la preocupació i ni un d'ells s'ha mostrat favorable als oprimits. Per això el seu cristianisme és fals. El cristianisme vol dir amor i ells estan carregats d'odi.

4. Efectes concrets de la discriminació:

- a) Desarrelament social: T. Aguiló es considera expulsat de la societat i fins i tot els amics li fan el buit.
- b) Impossibilitat de promoció personal: T. Aguiló no es pot realitzar ni científicament ni artística. En part, aquesta impossibilitat de promoció ve condicionada pel fet de no ésser admès en els centres normals d'ensenyament.
- c) La "qüestió" és també culpable de les frustracions més íntimes: impossibilitat d'assolir l'amor i de defugir la solitud.

Cal insistir també en el to apassionat d'aquests versos. És potser l'única vegada en què T. Aguiló proposa una acció directa contra la preocupació. És clar que no la pot dur a terme cap xueta, però sí algun altre mallorquí que vulgui demostrar que realment és noble i és cristià. Per exemple, Joaquim Maria Bover. Els darrers versos de la lletra se semblen molt a una amenaça.

3. LA POLEMICA EN EL TERRENY LITERARI

Però, els vint anys quedaren enrera i Aguiló canvià d'opinió quant a aquesta darrera solució. Cada vegada més va anar arrelant en el seu pensament que l'única cosa que podia fer desaparèixer la preocupació era l'oblit, i per aconseguir aquest oblit calia un silenci absolut sobre el tema que en realitat tant l'aturmentava. No es tractava ja que alguna ànima bona no xueta combatís la "qüestió", com proposava abans; es tractava més aviat que ningú no en parlàs, que es convertís en un tabú inexpugnable, que hom aparentàs la inexistència de tal preocupació. És clar que avui la solució ens sembla absolutament falsa i hipòcrita: en realitat ningú no ignorava quelcom que pesava tant en la vida social mallorquina. Però T. Aguiló, ara ja per sempre més, defensà d'una manera tossuda i fins i tot violenta aquesta postura. Malgrat totes les reconvençions i totes les crítiques que hom li va fer.

Una de les vegades en què li trobam més clarament exposada aquesta postura és en la topada que tingué amb Joan Cortada i Sala (1805-1868) amb motiu del seu viatge a Mallorca l'estiu de 1845 i la redacció conseqüent del llibre *Viaje a la isla de Mallorca en el estío*

de 1845,¹⁵ en el qual, com veurem, volia referir-se a la problemàtica dels xuetes.

En realitat, Joan Cortada ja s'havia referit abans a aquesta problemàtica. Concretament el 1838, a la novel·la històrica *Las Revueltas de Cataluña o el Bastardo de Entenza*¹⁶ trobam aquest paràgraf:

“Hirvióle más y más la sangre, y dándole una descomunal bofetada le saludó con el dictado de *chuetas* (9). A esta palabra de anatema se declararon enemigos de aquel infeliz cuantos le rodeaban”.¹⁷

I a la nota (9) el mateix Cortada explicava:

“*Chuetas*: Dan los mallorquines este nombre a los individuos de cierta raza, bastante numerosa en la Isla, principalmente en la capital, donde ocupan dos o tres calles. Se les cree descendientes de judíos, y son tenidos por judaizantes. El odio de los naturales les ha precisado a formar una sociedad a parte, dentro de la cual realizan sus matrimonios y perpetuan sus costumbres. Sus fisonomías tienen un carácter de tal manera distintivo, que cualquier forastero á poco tiempo de permanecer en la isla conoce por la cara á un *chuetas*, ora le encuentre solo, ora entre otras personas. En la falda del montecillo cuya cúspide corona el castillo de Bellver, en la parte del mar frente al Lazareto, se conserva todavía una hoya, llamada el *fogón de los chuetas*, por haber sido quemados allí algunos de ellos en un auto de fe, que no ha muchos años, se conservaba representado en varios cuadros en el convento de Santo Domingo de Palma.

Los naturales refieren varias particularidades y anécdotas acerca de las costumbres de los *chuetas*, que tienen más o menos fundamento; pero en realidad se distinguen por su mucha aplicación al trabajo y la mayor parte son plateros o tenderos, vinculando a sí de esta manera el principal comercio e industria del país. De aquí es que algunos han hecho una fortuna extraordinaria, y deben reputarse por los tesoreros o tal vez por los usureros de la Isla”.¹⁸

¹⁵ Publicat a Barcelona el mateix 1845.

¹⁶ Barcelona, Imp. Garriga hijo, 1838, 2 toms.

¹⁷ T. II, p. 21.

¹⁸ T. II, pp. 273-274.

De fet, aquesta nota podia indignar els xuetes per molts de motius. Si més no, pel dubte sobre si judaitzaven o pel fet de considerar si fa no fa fonamentades les anècdotes que es contaven sobre ells. No coneixem la reacció de Tomàs Aguiló ni de cap altre xueta, però indubtablement es degué produir. I no tan sols és produí, sinó que degué arribar a Cortada amb prou violència per fer-lo rectificar. Així ho demostra la nota que va remetre al director del “Diario Constitucional de Palma” i que, a més dels formalismes reglamentaris, deja:

“Habiendo sabido que la escena que refiero al describir una antigua costumbre de Mallorca en el principio del 2.º tomo de mi obra *Las revueltas de Cataluña*, y de la nota 9 que se refiere a la misma, podia tomarse ocasión de zaherir a muchas personas residentes en la isla, cuyo carácter y conducta religiosa y moral en nada se distingue de la de los otros habitantes, con el objeto que no se den aplicaciones maliciosas a un hecho inocente en sí mismo, espontáneamente he variado la escena y las notas referentes a ella. A las personas que hayan adquirido la obra les cambiaré graciosamente los pliegos que he variado”.¹⁹

Indubtablement, entre els dos textos hi ha força contrast —comparau, per exemple, allò de “son tenidos por judaizantes” amb això altre de “cuyo carácter y conducta religiosa y moral en nada se distingue” — i no és gens freqüent que un autor se decideixi a retirar dos plecets d’una obra quan els té ja impresos — si va a dir ver, no he sabut veure cap exemplar expurgat. Tot plegat fa mal de creure l’“espontáneamente” de l’escrit de Cortada.

Sigui com sigui, el cert és que molt aviat Aguiló expressaria les seves reticències sobre Cortada. Els trobam relacionats per primera vegada amb motiu del certamen que l’Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona va convocar el 1841 per tal de premiar un poema èpic sobre l’expedició de Roger de Flor a Orient. El certamen el guanyà Rubió i Ors, bon amic d’Aguiló; però en segon lloc va quedar Calixto F. Camporedondo, de Santander, tot seguit del poema *Rugero de Flor* d’Aguiló. A la correspondència amb Pau Piferrer hi ha moltes al·lusions a aquest tema i queda palesa la indignació d’Aguiló pel fet d’esser posposat a Camporedondo. Doncs sembla que el vot decisiu per a aquesta posposició fou el de Cortada. Quan Aguiló aconseguí de llegir el poema de Camporedondo, escriu a Piferrer:

¹⁹ “Diario Constitucional de Palma”, 15-VI, 1838, p. 4.

“Al fin he visto las magníficas octavas que tanto me ensalzó el Sr. Cortada [el poema *Las armas de Aragón en Oriente*, de Camporedondo]; su mérito pudiera ser el símbolo del mérito literario de algunos jueces del certamen. El literato de las trece novelas [Cortada] si no vale gran cosa como novelista tiene alomenos mucho adelantado en materia de crítica. Yo no siento que me hayan pospuesto a Camporedondo, siento que la Academia se haya desacreditado publicando el fallo”.²⁰

Potser tot això ens ajudarà a entendre el que passà el 1845 entre Aguiló i Cortada. Aquest va arribar a Mallorca el 20 de juliol de 1845²¹ i va marxar el 10 de setembre d'aquest mateix any. Ens consta que almenys es va posar en contacte amb la família del nostre autor posat que Joan Llabrés ens informa que va visitar el gabinet de Furió amb Tomàs Aguiló i Cortès.²² No crec, però, que aquestes relacions passassin d'ésser quelcom purament formal. El cert és que Tomàs Aguiló i Forteza el 10 d'octubre de 1845 escriu una llarga carta al seu més íntim confident a Barcelona, Joaquim Rubió i Ors,²³ plena d'allusions al llibre que Cortada prepara sobre Mallorca. L'acusa de poc documentat i el compara a Joaquim Maria Bover de qui, com a historiador, tampoc no en té massa bon concepte:

“ni las ojeadas echadas desde la ventanilla de un coche ni el volver las hojas de algunos libros o manuscritos basta para poder emitir ideas exactas y verdaderas acerca de las poblaciones que se intente describir (...) Para ser historiadores como Bover hay de sobra con saber salir una tarde a caza de noticias históricas y tener la habilidad de enhilar frases más o menos pintorescas como quien ensarta cuentas de vidrio más o menos lustradas”.

Segons Aguiló, Cortada pretén de fer una dissecció de la societat mallorquina sense haver entrat en contacte més que amb algun sector d'aquesta societat:

---

²⁰ J. P. M. JOAN PONS I MARQUÈS, *La nostra commemoració* (Epistolari Aguiló-Piferrer) a “Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana”, Any XLIX (1932-1933), T. XXIV, p. 330.

²¹ Cf. LLABRÉS BERNAL, op. cit., T. III, pp. 184-185.

²² Ibid., p. 185.

²³ L'original d'aquesta correspondència és en poder de Jordi Rubió i Balaquer. N'hi ha una còpia a la Societat Arqueològica Lulliana.

“Cortada trató algunos jóvenes de la clase alta y otros que viven pegados a la aristocracia como pulpos a las rocas y por las relaciones de aquellos que tal vez no las conocen pretenderá saber las costumbres y carácter del pueblo bajo, de los menestrales, de los que llaman por apodo *mossóns* que forman la masa común y menos civilizada de Mallorca. El que desea saber con perfección una lengua debe estudiarla en el país en donde se habla. El que desea ser un historiador filosófico y exacto debe vivir mucho tiempo entre las personas terrenos y monumentos que describe”.

És clar que tot això és prou difús, neutral i desapassionat com per fer creure que Aguiló sols criticava de Cortada la seva manca de rigor científic i que el problema es reduïa en el fons a una simple disparitat quant al mètode més adequat per a l'historiador. La realitat era ben bé una altra. Segurament, Tomàs Aguiló encara no havia oblidat aquella nota 9 a *Las revueltas de Cataluña*, i a més sabia cert que per al *Viaje* Cortada no sols havia demanat informació sobre les capes baixes, els menestrals i els mossos. Dit d'una altra manera: sabia cert que Cortada s'havia mostrat especialment interessat en recollir dades sobre els xuetes i que pensava parlar-ne al seu llibre. La mateixa lletra a Rubió del 10 d'octubre de 1845 inclou una posdata interessantíssima per al nostre estudi. Tomàs Aguiló hi expressa amb escreix tot allò que tan curosament i intencionada havia ocultat al cos de la carta:

“A propósito de Cortada voy a hacerte una revelación a medias con la precisa condición de que ni has de pedirme esplicaciones, ni has de contestarme directa ni indirectamente, ni siquiera aludir nunca a tal cosa. Te escribo en esta página separada porque si acaso conservas mi correspondencia puedas arrancarla y servirte de ella en tus necesidades. Es el caso que cuando por Agosto regresé del Hort de Vall, me aseguraron que Cortada había venido a Mallorca con dañadas intenciones, que trataba de resucitar ideas que el tiempo la civilización y el silencio van estinguendo, que en la publicación de su viage removería asuntos odiosos en daño de una porción de familias que ningún mal le han hecho. Esto no es calumniarle porque es seguro que el hizo esta amenaza, tal vez con el solo fin de especular con ella. A tal punto llegó su desfachatez. Si la cumple, tendrá de seguro bastante habilidad para ponerse a cubierto de una querrela en los tribunales, pero tal vez no le bastará aquella para librarse de un pistoletazo por la espalda, o de lo que llamamos *una calsa d'arena*. Los hombres tan honrados como el que más, a quienes se les trata como escuerzos tienen derecho para volverse escor-

piones. Es verdad que después prometió Cortada no ocuparse de tal asunto pero por ver si cumple su palabra, antes que en caso de faltar a ella el daño sea de difícil remedio, paréceme que sería útil procurases con maña y perseverancia leer el manuscrito de su viaje antes de que lo entregue a los impresores. La caridad cristiana, el sentimiento de la dignidad del hombre, la repugnancia de que se mancille así el nombre de un literato compañero y compatriota tuyo harán que le aconsejes mejor si es necesario, y tal vez tus consejos no serán perdidos. Pero te tomes ese trabajo o te escuses de él no quiero que me lo participes. Esta ha de ser la única y última vez que hablemos de tan desagradable asunto”.

Efectivament, mai no tornaren a parlar del tema. Aquesta única vegada, però, s'ho pagà. Il·lustra el grau de tabú que havia assolit el tema per a Aguiló. Ara ja no es tractava que algú s'aixecàs en defensa dels xuets. La solució, ho repetim, era el silenci i calia defensar amb les dents i tot, aquest silenci. La posdata és una bona mostra d'aquesta defensa. Fins i tot sobta la magnitud de les amenaces que hi inclou, sobretot si pensam com era de retret habitualment Aguiló.

No sabem fins a quin punt la posdata influí en el llibre de Cortada. De fet al *Viaje* parla dels descendents dels jueus conversos, però ho fa en un to molt paternalista i sense capficar-s'hi massa:

“(...) hay también preocupaciones contra personas, en este caso los principios sentados deben acaso modificarse, porque bien pueden las personas contra quienes hay preocupaciones, que en este caso se llaman odio, haber dado motivo a ellas. En Mallorca existe una preocupación de esta clase, la cual reconoce un origen remoto y una causa positiva. Ni los límites de este diario ni algunas circunstancias peculiares me permiten analizar los motivos porque esa preocupación se ha perpetuado y hoy día está viva; mas aconsejo a los unos que depongan el odio y á los otros que con su conducta no den hincapié para que se tenga”.²⁴

Ben segur que Aguiló hi tenia alguna cosa a veure amb les “circunstancias peculiares” de què parla Cortada. Tampoc no em sé estar de pensar que alguna de les perspicàcies que semblen amagar aquestes paraules de Cortada anaven especialment dirigides a Aguiló.

---

²⁴ CORTADA, J., *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845*, Barcelona, 1845, p. 211.

4. LA POLÈMICA EN EL TERRENY POLITIC

Fins aquí hem vist la "qüestió" tractada a un nivell estrictament privat. Les paraules d'Aguiló les hem hagut de treure de lletres privades a amics més o menys íntims, Bover i Rubió. Però fins i tot en aquest nivell Aguiló defuig el tema tant com pot: la darrera lletra a Rubió n'és una bona prova. Amb tot, ara voldríem parlar de l'única vegada en què es va veure implicat en una polèmica pública: les seves paraules ja no tindran la possibilitat d'esser destruïdes per l'amic fidel, sinó que romandran impreses en les pàgines del "Diario de Palma", el de més difusió a la Mallorca de mitjan segle XIX. No cal dir que si fins ara l'expressió d'Aguiló ens podia semblar si fa no fa críptica, ara encara ens ho semblarà molt més, i que no fou precisament ell el qui va portar una petita i provinciana polèmica política a un terreny que al capdavall havia de resultar-li tan incòmode i que de fet en determinà l'abandó immediat.

A la polèmica m'hi he referit a un altre lloc, bé que interessant-me a un nivell més general i sense fer referència directa a la problemàtica que ara estudiï.²⁴ bis. Va ocórrer durant el Bienni Progressista: Tomàs Aguiló dirigia el "Diario de Palma" quan va sortir "El Iris del Pueblo", primera època, representant el Partit Democràtic. Entre els dos diaris, políticament enfrontats, es va establir una crua polèmica. M'interessen ara sols de destacar aquells escrits de la polèmica en què els atacs d'"El Iris del Pueblo" se dirigiren específicament a T. Aguiló tot fent referència al problema dels xuetes. Insistesc que la documentació en aquest cas forçosament és escassa perquè, com ja he insinuat, quan va prendre aquest tombant de seguida n'Aguiló va llançar la "toalla", per dir-ho de forma gràfica. L'article d'"El Iris" que més directament es referia a Aguiló es titulà *Otra mesa revuelta*. Deia d'els homes del "Diario de Palma" i especialment d'Aguiló:

"...tenemos unos entes despreciables que se han llamado a sí mismos sabios y poetas, sin más motivos que el haber sido alabados por danzantes y haber compuesto unos librajos que modestamente se llaman rimas... Los demócratas sirven lo mismo para un barrido que para un fregado, en cambio los hombres del año 23 ni sirven para un barrido ni para un fregado: y eso que eran muy santos y muy buenos: arrancaban hoja por hoja los venerables capítulos de la constitución del año 12 y sumergiéndolas en un re-

²⁴ bis MAS I VIVES, J., *El pensament demòcrata. Tensions ideològiques a Mallorca entorn del Bienni Progressista*. a "Randa", 8, Barcelona, 1979, ps. 146-147.

ceptáculo que la decencia no nos permite nombrar, cantaban un *De profundis* a la libertad. Los autores de estas escenas son muy conocidos de algunos Torquemadas.

Hay epigramas que valen más que tres tomos de rimas; puestos diplomáticos existen que están muy bien servidos con los demócratas: en cambio hay almas ruines y miserables que revolcándose dentro de una sentina de impuras aguas escupen la saliva del insulto sobre la límpida frente del que más se ha sacrificado por la causa del pueblo.

(...)De un arco no se fabricará un anzuelo: más bien servirá para arrojar saetas a los que pretenden hacer de la libertad otro Cristo: Esto de *crucificar* hay quien lo entiende.

Vamos a los jesuitas y a los hombres del Diario: estos tienen el mismo orgullo de aquellos: pero unos eran sabios y otros son necios: aquellos tenían una finura inapreciable; estos tienen la de la desenfundada verdulera. No es extraño, lo han aprendido en los claustros de Santo Domingo.

(...) El Diario que antes era *constitucional* ahora es *jesuita*, pero siempre es el diario pero bajo otra forma; antes iba vestido de San Juan, y ahora va vestido de Judas, pero siempre sigue siendo el Diario; antes mordía a un colega suyo, y ahora le lame bajamente, pero siempre es el mismo Diario; antes no habría tenido inconveniente en publicar la *Fe triunfante*, y ahora de buena gana publicaría, si posible le fuere, cierta novela que se publica en francés en Madrid, pero siempre se queda el mismo Diario (...).²⁵

El "Diario de Palma" i Tomàs Aguiló eran criticats directament i sense palliatius. De T. Aguiló hom satiritzava diversos aspectes: La seva producció literària, fent al·lusió als tres toms de les *Rimas varias* que havia publicat entre 1846 i 1850. La seva actuació política conservadora tot referint-se als fets del 1823 — expedició dels cent mil fills de Sant Lluís, Ferran VII altre cop rei absolut — als quals Aguiló havia al·ludit en un poema titulat *La intervenció estrangera* del qual Joaquim Maria Bover es creu obligat de dir que "no debe mirarse como parto de sus sentimientos filosóficos sino de sus imaginaciones poéticas".²⁶ Finalment, i és el que més ens interessa ara, l'articulista dei-

²⁵ "El Iris del Pueblo", 50, 22-VI-1855, pp. 2-3.

²⁶ BOVER, J. M., *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la moderna y antigua literatura*, Palma de Mallorca, imp. Guasp, 1842, p. 7. Curiosament a la *Biblioteca*, amb tota seguretat revisada per Tomàs Aguiló, desapareix l'al·lusió a aquest poema. Potser Aguiló se'n penedí prou d'haver-lo escrit.

xava caure, com qui no vol la cosa però amb força malícia, diverses referències al problema xueta: la citació de l'inquisidor Torquemada; la referència a la manca d'higiene dels xuetes,²⁷ al fet que els jueus crucificaren Crist, a les gramelletes que penjaren al claustre de Sant Domènec fins al 1820, i al llibre *La fe triunfante* del Pare Garau. Naturalment, de tota aquesta envestida, el que més fort ferí Aguiló, ja hem vist com pensava ell, fou la referència a la seva condició de xueta. El dia següent mateix publicava aquesta nota al "Diario de Palma":

"Estamos curados de espanto: no nos asustan fantasmas ni alharacas: sabemos lo que significan las villanas alusiones al claustro de Santo Domingo, a la Fé triunfante, y al arte de crucificar, y tampoco nos acobarda el entrar en este terreno. Ahora se conoce quienes son los hipócritas: porque hipocresía era mentir ideas y sentimientos que no se tenían. Ahora se ve claramente que hay algunos que, por mas que blasonen, son tan liberales como literatos".²⁸

Curiosament, aquesta és l'única vegada que l'hem trobat signant amb els dos llinatges: Aguiló i Forteza. La nota és càustica i potser més significativa per tot el que deixa entendre que no pel que diu. Segons Aguiló, els hipòcrites són els demòcrates que afirmen combatre la superstició i el fanatisme quan en el fons, les referències d'*Otra mesa revuelta* ho palesen, els fomenten.²⁹ Amb tot, Aguiló no sembla gens sincer quan diu que l'assumpte no l'espanta i fa el farol dels dos llinatges. En realitat l'assumpte l'espantava, i molt. Com era d'esperar, tot seguit "El Iris" repren la polèmica:

"Nosotros no, no estamos curados de espanto, porque jamás lo hemos tenido (...) Las alusiones de que tanto se lamenta el Sr. Aguiló y Forteza, estaba en nuestro derecho, en nuestro deber el hacerlas, y si cabe en ello villanía, la villanía está de parte de aquel

²⁷ Un dels defectes més retrats als xuetes. Cf. FORTEZA, M., op. cit., p. 87.

²⁸ "Diario de Palma" 23-VI-1855, p. 2.

²⁹ El director d' "El Iris del Pueblo" era Joaquim Fiol i Pujol que curiosament, temps després, amb motiu de la polèmica Maura-Tarongí, va escriure el fulllet *Una preocupación mallorquina* (Palma, imp. Gelabert, 1877). En aquesta obreta afirmava que "el criterio liberal... es el único que puede combatir el error que nace de supersticiones y tradiciones abominables que solo las escuelas reaccionarias pueden alimentar" (p. 5) i que les escoles liberals "son las que tienen autoridad para combatir lógicamente toda superstición, las que siempre han atacado esas desigualdades sociales y esas ridículas limpiezas de sangre; escuelas a las cuales no comprendemos que dejen de alistarse todos aquellos que son víctimas de la triste preocupación que hoy combatimos" (pp. 24-25).

que ha procurado darlas la interpretación que más en consecuencia estaba con sus particulares miras (...) Tampoco a nosotros nos arredra entrar en este terreno; y sea cual fuese aquel en que en lo sucesivo seamos provocados, no será a buen seguro el Sr. Aguiló el que nos haga dar un paso atrás (...) Si para todos es V. una autoridad, en nuestro concepto está V. infinitamente distante de ser una simple medianía".³⁰

Els homes d' "El Iris" no podien reprimir el goig d'haver desmascarat Aguiló que sempre s'havia amagat rera el "Diario". Fins aleshores, havien hagut de combatre el "Diario" en abstracte, las referències a la qüestió xueta havien servit perquè ell donàs la cara; pensaven que bé s'ho havia pagat. Ara podien atacar directament Aguiló. Però, naturalment, ell va fer marxa enrera. La rèplica ja no portava signatura; utilitzava la tercera persona impersonal i explícitament volia rompre la identificació Aguiló-"Diario":

"Que las *Rimas varias* de D. Tomas Aguiló hagan reir y sean unos librajos detestables, que dicho señor diste infinitamente de ser una simple medianía, son opiniones individuales que no trataremos de impugnar (...) Mas, esto no basta para que sea lícito involucrar ni sus rimas ni su persona en el ataque contra un periódico. El Sr. Aguiló no es el *Diario*, por más que sea, como es de todos sabido, uno de sus principales redactores. El Sr. Aguiló nada tiene que ver con los hombres del 23 (...) Si se querían satisfacer resentimientos personales (...) había un medio, y era escribir una crítica severa, amarga, hasta virulenta, de sus producciones literarias (...) Pero servirse de rancias ideas, antes hipócritamente desaprobadas para vulnerar la persona, dando lugar a frases ambiguas que se prestan obviamente a groseras interpretaciones, es un medio villano que solo perjudica a quien lo usa (...)".³¹

És la darrera referència que en, aquesta polèmica, trobam sobre el tema que ens ocupa. Les baralles anirien per altres camins i Quadrado prendria el relleu. És aquesta, ho vull destacar un altre cop, l'única vegada en què Tomàs Aguiló va rompre el silenci públicament i el va rompre *malgré lui*. Pot semblar que amb les paraules que hem transcrit accepta de plantejar el problema obertament, sense reticències ni pors castradores. Res més allunyat de la realitat. El seu és el gest de

³⁰ "El Iris del Pueblo" 25-VI-1855, p. 2.

³¹ "Diario de Palma" 26-VI-1855, p. 2.

l'impotent que llança la darrera — i única — coça. I ben aviat que es tornà tancar dins ell mateix. Aquell home sovint malhumorat, esquerp, reconcentrat i orgullós, amb un orgull forjat de frustracions i de dissorts efectivament provocades per una societat fanàtica i immòbil, es torna revestir d'una sòlida closca de silenci dins la qual els seus neguits el van consumint. És a partir d'aquest silenci habitual que s'han de valorar els pocs moments en què el va rompre. Ja em vaig referir que també durant el Bienni utilitzà la seva marginació com a argument per tal de defensar la unitat religiosa a l'Estat Espanyol.³² A l'article *Democracia en la cuestión religiosa*, publicat al "Diario de Palma" entre el 12 i el 28 d'abril del 1855 — abans de la polèmica amb "El Iris" — afirma explícitament que la llibertat de cultes només pot produir dissensions entre els espanyols: s'establiran una sèrie de cultes forçosament minoritaris que seran mirats amb recel per la resta de la societat que seguirà catòlica. Aguiló no ho diu però pensa que els xuetes mallorquins poden servir d'exemple d'aquests tipus de recels. El que ell no vol reconèixer, la seva ideologia no li ho deixa veure, és que precisament les dèries sobre neteja de sang — que a Mallorca al capdavant produïren el problema xueta — responen a un afany uniformista típic d'una determinada concepció de l'Estat i d'una política que féu possible l'existència de la Inquisició, històricament tan justificable com vulgueu. Braunstein ho ha demostrat àmpliament.³³ La paradoxa és que Aguiló ideològicament està al servei d'aquesta concepció de l'Estat i d'aquesta política. Sembla que, per a ell, el que la Inquisició s'afanyà en reduir tots els habitants de l'estat uniformista al qual servia a la més estricta unitat religiosa fou una empresa lloable; també que els judaïtzants fossin castigats. L'únic que retreu a la societat mallorquina és que no hagi oblidat aquest afer i que els xuetes hagin de pagar un crim dels seus avantpassats. Els versos que el 1833 dirigia a Joaquim Maria Bover eren ben explícits:

“...No es odio
la pena transmitir de ageno crimen?
El bien y el mal en su hacedor se paran,
y a la posteridad llegar no deben.”

Però que hi hagué crim no és posat en dubte.

³² Article citat a la nota 24 bis.

³³ BRAUNSTEIN, B., *Els xuetes a Mallorca*, Barcelona, Curial, 1976. Interessa sobretot la introducció i el cap. 1.

5. L'ENDOGÀMIA: IMPOSSIBILITAT DE ROMPRE EL CERCLE

També la història dels amors de T. Aguiló és la història d'un seguit de frustracions. I també és difícil de penetrar-hi. És un món fràgil, ple de susceptibilitats, de reticències. Sembla que Aguiló era un personatge enamorat, que donava importància al més mínim detall: qualsevol insignificant el podia fer profundament feliç o capficar-lo en la mà absoluta dissort. Vist des de fora pot semblar ridícul o cursi i ja un contemporani seu vessava ironia quan es referia als matços que el tema prenia en els seus poemes: "El amor como lo concibe el autor de *Rimas varias*, podrá ser recomendable bajo el punto de vista moral, pero mucho dudamos que sea poético. Una frase benévola del objeto amado le hace el más feliz de los mortales, solo lo que pide es una mirada, una sonrisa. De todo podrá tacharse a este amor menos de exigente, y a fe no comprendemos cómo la Dulcinea o Dulcineas de nuestro contentadizo amator hayan podido regatearle, a no ser tigres de Hircania, unos favores tan sencillos y ortodoxos. No sabemos qué admirar aquí, si el recato de ellas o la humildad de él".³⁴ És clar que aquest contemporani, Guillem Forteza, se queda intencionadament en el pla superficial. El drama d'Aguiló és que ell transcendia la mirada fugaç, el breu somriure, el gest amic, i a través d'ells pensava que podia ésser acceptat per dames que en definitiva no estaven al seu abast. Curiosament la successió de fracassos amorosos es produeix amb dones que són externes al ghetò xueta. I no oblidem que per a Aguiló l'amor només podia conduir al matrimoni.³⁵ Vist des d'avui sembla que tingué el ferm propòsit de rompre amb l'endogàmia a què, amb poques possibilitats d'escapolir-se'n, estava condemnat. La correspondència privada d'Aguiló i, sobretot, alguns dels seus poemes correctament datats poden donar un poc de llum sobre aquests amors. I no és que ara m'interessi l'anècdota per ella mateixa, sinó pels seus resultats, amb la seguretat que el problema xueta que aclaparava T. Aguiló degué pesar força en alguns d'aquests resultats.

³⁴ FORTEZA, G., op. cit. a la nota 3, p. 214.

³⁵ La teoria sobre l'amor que Tomàs Aguiló ens forneix, és una teoria heretada del neoplatonisme, l'idealisme de la qual té tant a veure amb el seu romanticisme com amb la seva ideologia molt marcada pels sentiments religiosos. El 1840, a l'article *Poesías orientales de D. J. Arolas* publicat a "La Palma" (20-XII-1840) escriu "nosotros sentimos que hayan desaparecido aquellos amores puros y sublimes que imprimían un sello divino en el corazón del poeta; aquellos amores tiernos y entusiastas, plantas aromáticas que vivían una vida de hombre sin más riesgo que una lágrima, sin más aura que un suspiro, sin más sol que una mirada; aquellas efusiones de un sentimiento respetuoso y profundo que no revelaban el lodo primitivo. Si una sociedad materializada no comprende este idealismo, este culto religioso, esta divinización del objeto amado, esta emanación del amor de los ángeles, nosotros la comprendemos muy bien porque la hemos sentido".

Insistesc que sempre és difícil de determinar fins a quin punt els drames íntims d'Aguiló foren copsats per les seves oponents femenines. Ben segur que en alguns casos ni tan sols foren intuïts per elles. Una tarda al ball de màscares, un intercanvi d'opinions a una tertúlia literària podien bastar perquè Aguiló es fes grans il·lusions que tot seguit trontollaven. La primera vegada que he sabut documentar-lo enamorat és pels volts del 1836, quan tenia 24 anys: potser que la dama en qüestió fos la germana del famós litògraf Francesc Muntaner i Jaume. D'aquells anys no en tinc gens de documentació, però temps després, el 1844, quan preparava un llibre juntament amb Francesc Muntaner, projecte que no reeixiria, encara deia en una carta a Rubió i Ors del 29-IV-1844: "Tal vez no podrás figurarte el entusiasmo, la exaltación con que yo amaba a su hermana...". De totes maneres, sigui quina sigui la personalitat de la dama, el cert és que ella es casà amb un altre i que el fracàs de Tomàs Aguiló fins i tot va transcendir socialment. No cal dir fins a quin punt això degué ferir Aguiló que encara el 1844 havia de sofrir burles sobre aquest afer. Concretament en la carta a Rubió del 15-II-1844 li conta que va anar a un ball de màscares del Casino i allà "Me dieron algunas ligeras bromas sobre mis primeros amores, y eran hartó pesadas para mí. Era aquello un sarcasmo de la sociedad que se burlaba de mis hermosos sentimientos? No era aquello profanar el nombre o la imagen del ángel que yo había adorado con el más puro y sublime de los amores? Venían todos a recordarme mi infortunio y ninguno a compadecerlo. Si yo hubiese sido feliz con aquel Ángel... les hubiera dado grima mi felicidad, pero ha dado la mano a otro peregrino y esta es materia bastante para otra bromita. Que les importa sea un dardo acerado si les divierte clavármelo como si me punzasen con un alfiler". No vull insistir sobre aquest cas que no és més que el primer d'un seguit de fracassos.

Més clars i més importants cara a la incidència en produccions poètiques concretes semblen els amors amb una altra jove que nomia Dolors Cerdà. Tant Aguiló com Dolors Cerdà freqüentaven la tertúlia de Caterina Oliver i Miralles, dama sembla que prou culta i ben relacionada amb els cercles literaris de Ciutat. Indubtablement és en Dolors Cerdà amb qui Aguiló va projectar els majors desigs de felicitat. No cal dir que foren, com sempre, uns desigs que ben aviat es tenyiren d'ombres i que en definitiva foren inassolibles. Precisament del 1844 és el poema castellà *El Ángel y el Peregrino*, una bona mostra d'incidència entre biografia i producció literària. És un llarg romanç narratiu on apareix la imatge del pelegrí, tan cara per a Aguiló, que a través camps erms i deserts. Quan es troba retut, veu aparèixer un àngel que el salvarà de la solitud:

“Ángel es, y al Peregrino
 se le acerca y sonríe,
 al Peregrino que anhela
 que aquel Ángel se aproxime.
 Oh! si guía tan hermoso
 de compañero le sirve,
 por la senda que le falta
 no temáis que se extravíe.”

Però quan el té més pròxim, incomprendiblement el pelegrí no gosa a mirar-lo. Els motius que el poema dóna són que ja una altra vegada es va presentar un àngel de semblants característiques, però, cruel, el va abandonar i va triar “a un viajero más dichoso”:

“Y así sus ojos aparta,
 y sin volverlos persiste,
 aunque el rumor sonoro
 de las alas se apercibe.
 Pues recuerda que otro Ángel
 como éste, bello, apacible,
 también de faz hechicera,
 también con alas de cisne
 De sonrisa como un cielo,
 de mirada irresistible
 de cabellos como el oro,
 de contornos femeniles,
 Al encuentro le saliera
 al pasar por los jardines,
 y en su éxtasis le abandona,
 y sus plegarias no admite.”

La conclusió del poema no pot esser més clara:

“Oh! bien hace el Peregrino,
 pues aunque es duro, terrible,
 de la sombra de las dichas
 han de huir los infelices.
 Y andar solos el camino
 que tiene allá en sus confines
 la ciudad donde el silencio,
 el olvido y paz residen”.³⁶

³⁶ Publicat a AGUILÓ, T., *Rimas varias*, Palma, 1846, T. I. pp. 77-84.

Indubtablement, la imatge dels àngels representen a la dona estimada, molt estilitzada per la retina romàntica i malencònica d'Aguiló. Quant a la seva encarnació en personatges reals, algunes lletres ens permeten d'afirmar que l'àngel cruel que el va abandonar i es va casar amb un altre és l'àngel del 1836, la germana de Muntaner possiblement, i el que ara es presenta és Dolors Cerdà. Precisament la imatge d'aquesta darrera fou una esperança que mai no volgué abandonar del tot, per remota i inassolible que la consideràs. Després, a més, el fet que morís jove, el 6 de juliol de 1851, va fer que la mitificàs. Havien transcorregut 7 anys des que escriví *El Àngel y el Peregrino* i encara no havia perdut les esperances. Quan el 26 d'agost del 1851 comunicava la notícia a Rubió, era prou explícit: "Ha muerto Dolores, y no diré más, con ella no han muerto mis ilusiones porque por mi desgracia no podía formarlas; pero me atrevería a decir que con ella se ha desvanecido una sombra de ilusión. Era una especie de engaño ficticio en que dulcemente me complacía aun sabiendo que era engaño. He perdido las pocas horas de poesía que a mi corazón le quedaban. Algunas pocas horas de muda contemplación en que el corazón se estasiaba y los labios o nada decían o hablaban de las cosas más vulgares e indiferentes. Que mal está el hombre cuando ya no le queda ningún medio de engañarse a sí mismo?". A Dolors Cerdà dedicà els cinc sonets d'*Aniversaris*, publicats fidelment el 6 de juliol cada any fins al 1856.³⁷ No és gens exagerat de dir que són les elegies més intenses que produeix la poesia catalana a Mallorca anterior a Joan Alcover.

Aquests dos foren els amors que més l'afectaren. No obstant això, n'hi ha d'altres que es transparenten en la seva producció poètica. Concretament el poema *A una Falguera*³⁸ està dirigit a una senyoreta catalana que efectivament es deia Falguera de llinatge, possiblement germana de Félix Maria Falguera que figura com a advocat a la guia de Barcelona de 1842. Tomàs Aguiló sembla que es relacionà força amb ella durant l'estiu i tardor del 1844 en què féu almenys dues estades a Barcelona, una al maig-juny i l'altra al novembre-desembre. Aguiló efectivament pensà casar-se amb ella i no sembla que ella en principi es mostràs massa adversa a la idea. Però, altre cop, les il·lusions no reeixiren. El poema és una paròdia: la planta, la falguera — que sempre és verda (esperança) i mai no floreix (l'esperança mai no es realitza — simbolitza l'estimada, que també prometia amor, però que no passà de promesa. Vegeu l'estrofa en què amb el subratllat i la majúscula Aguiló dóna el nom de l'estimada:

³⁷ Els publicà primer al "Diario de Palma", després els recollí a *Obras...* T. III, pp. 132-136.

³⁸ Publicat primer a "El Propagador Balear", n. 7, 21-VI-1846, pp. 3-4.

“Y com es tan falaguéra
 Que pareix de filigrana,
 Encara que flòrs no 'spera,
 Li basta es nom de *Falguèra*
 Per mostrarse tan ufana.”

I vegeu també les darreres estrofes on s'estableixen els paral·lelismes:

“ Tu ets verde com s'esperansa
 Y mòrs àntes de florí
 Per axò ets una semblansa
 De s'esperansa, qu'em cansa
 Y mày se compleix en mí.
 Y molt mes que p'es paratje
 Hont te solech veure jo,
 Molt mes que p'es teu fuyatge
 T'estim perqu'ets un'imatge...
 Un'imatge d'es meu cò”.³⁹

Comentant el poema a Rubió, 15-VII-1846, li deia: “Muy probable es que me arrepienta de haberlo hecho; pero quien sabe si podrían rodar de tal manera las cosas que al fin me alegrase de haber insistido en una necesidad. Porque al fin necia cosa es buscar otro desayre de una joven que por lo visto no puede menos que haberme olvidado, y este olvido prueba que su amor no era tan sincero como por sus cartas parecía”. Efectivament, les coses no canviaren i aviat es perd el rastre d'aquesta dama.

Finalment, també en l'estada a Tarragona, professor d'història a l'Institut entre 1848 i 1850, va conèixer una dama per la qual se sentí atret. Així ho reflecteixen els sonets *Alegria* i *Tristor* que en el petit volum de les *Miscel·lànies Aguiló* apareixen perfectament datats: el primer el 13 de desembre de 1848 i el segon el 2 de gener de 1849.⁴⁰ En el primer mostra el goig dels moments inicials:

“Jo sent es còr qu'em balla de alegría,
 Jo sent es pler que salta dins mon pit.
 Jo sent lo que no havia mai sentit,
 Lo qu'em creya que may sentir podria”

³⁹ Reproduïm la lliçó d'*Obras...*, T. III, pp. 112-115.

⁴⁰ Cf. *Miscel·lània Aguiló*, volum manuscrit conservat a la Biblioteca Bartomeu March, pp. 231 i 232. Els fragments citats reproduïxen la lliçó d'*Obras...*, T. III, pp. 130-131.

El segon, però, escrit uns vint dies després, si ens em de refiar de la datació del mateix Aguiló, demostra que les aparences de felicitat acabaren prest i, altre cop, Aguiló s'hagué de plànyer del seu fracàs amorós. La conclusió és la mateixa de sempre:

“Jo sent es còr qu'en llagrimas se fon,
 Jo sent sa sang qu'em torna com à gèl:
 Per una gota qu'he gustat de mèl,
 Mes amargas sas penas ara son.
 Y ¿Qui trobara 'strany es crit que don?
 Quand ja nó y pod haver dolor mes cruel,
 Qu'haver cregut seria un goix del cel
 Lo qu'era solament un goix del mon?
 Si tant prest, ¡Oh Deu meu! la trob mostía,
 ¿Perquè fereu que flòr de tant'olor
 Nasqués tota soleta en mon desert?
 Ara veix lo que veure no volia,
 Que s'esperansa es un amic traidor
 Y es plers del mon un sòmit de despèrt.”

Mentre, a Mallorca, ho comenta al mateix Aguiló el seu amic Francesc Cortès,⁴¹ corre la notícia que es casarà prest a Tarragona. Tampoc no plouria d'aquest tro.

Retrec tots aquests afers de la biografia d'Aguiló perquè fan més significatiu el seu matrimoni i perquè demostren que si aquest matrimoni va perpetuar l'endogàmia no va esser perquè ell no fes tot el que pogués per evitar-ho. Ben contràriament, quan es decideix definitivament a casar-se amb la seva cosina Francesca Aguiló i Fuster, germana de Marian Aguiló, ell té 43 anys, 25 més que ella, i està en condició de creure esgotades totes les possibilitats de reeixir en un matrimoni no endogàmic. Es va casar un dilluns, dia 26 de setembre de 1855: feia poc més de quatre anys que havia mort Dolors Cerdà, la seva darrera “ombra d'esperança”, segons confessava ell mateix. Els preparatius de les noces i les referències a l'estimada a la correspondència amb Rubió manquen d'aquell to efusiu de les al·lusions als altres amors anteriors. El mateix Rubió, que també s'havia casat amb una cosina, Elisea Lluch, li va ajudar per tal d'aconseguir la dispensa necessària quan ell encara no havia dit res a la interessada. Era l'únic camí que podia prendre i, naturalment, s'hi hagué d'emmotlar: “El dia 26 de Noviembre me uní en matrimonio a una hermana de Mariano, joven de diez y ocho años de

⁴¹ Lletre de Francesc Cortès a Tomàs Aguiló datada el 17-IV-1849 i conservada a la Biblioteca Bartomeu March.

excelente corazón y de un carácter angelical, aunque de formas demasiado robustas para ser un ángel completo. No tiene la hermosura ni los talentos ni la viveza de imaginación de tu Elisea, pero tiene como ella la decisión de vivir únicamente para hacer la felicidad de su esposo, proporcionarle alegrías y endulzar sus penas compartiéndolas como única confidente y consoladora. Llámase Francisca como mi hermana, y como no ha sido extraña a mi familia entra en ella con las mejores disposiciones para vivir todos con tranquilidad y armonía".⁴² El pelegrinatge d'Aguiló havia acabat de l'única manera que podia acabar. En els darrers anys de la seva vida també idealitzava poèticament aquest episodi:

“Venturosos aquells dies
De sa meua jovintut,
En que hermosa nina em deya:
Jo t'estim, ¿m'estimes tú?
Y mes venturós encara
Entre tots aquell dilluns,
En que al peu d'una creu santa
Mos lligava sagrat nú”.⁴³

6. CLOENDA

Crec que amb el que hem dit fins aquí queda prou clar fins a quin punt un xueta que inicialment podia fer-se il·lusions de protagonisme en la societat mallorquina de mitjan segle XIX, havia de renunciar a aquestes il·lusions i el dramatisme que podia implicar aquesta renúncia. A mi, Tomàs Aguiló se'm presenta com un personatge en bona mesura predestinat a la frustració. Socialment predestinat a la frustració, és clar. Perquè en el fons, bé ho sabia Guillem Forteza, el seu és un problema essencialment social. Fins i tot la seva profunda religiositat, absolutament sincera, pot ésser interpretada com a reacció lògica contra l'acusació de judaïtzants que encara al segle XIX, recordem les frases de Cortada, requeia sobre els xuetes mallorquins. És precisament aquesta religiositat la que marca la seva actuació pública. És a dir, quan sembla que ja ha perdut tota il·lusió de glòria i de fama, tan importants per a un romàntic, sols li resta demostrar que la injustícia que s'ha comès amb ell és absolutament arbitrària: precisament ell és el més sincer de tots els catòlics mallorquins, el que més constantment i en els moments més adversos ha demostrat aquesta sinceritat, i el que

⁴² Lletra a Joaquim Rubió i Ors del 6-XII-1855.

⁴³ Cf. *Obras...*, III, p. 122.

més ha lluitat per tal de mantenir la unitat religiosa; la mateixa unitat de la qual ell implícitament és una víctima.

A aquesta tasca consagrarà la seva vida. La seva defensa aferrissada del silenci sobre la "qüestió" serà ben coneguda entre els altres xuetes i, en general, entre els intellectuals mallorquins. Insistesc que no és que visqui menys intensament, menys dramàticament, el problema. Ben contràriament, fins i tot quan és fora de Mallorca segueix vivint d'aprop l'evolució del gheto. Colpidora en aquest sentit pot ésser la lletra que li dirigeix el pare Francesc Cortès el 17 d'abril de 1849, Aguiló és a Tarragona, contant-li com el bisbe Manso s'ha preocupat per la seva problemàtica i ha intentat d'ajudar-los i com tota la societat mallorquina li ha girat l'esquena. Potser s'ho paga reproduir-ne alguns fragments:

"este dignísimo Prelado (...) desde los primeros albores de su pontificado dio una mirada compasiva sobre esta porción de ovejas de su rebaño que macilentas y enfermizas no pueden pastorear con las otras; y resolvió con su fuerte cayado pastoral arrancar la mala semilla que el hombre enemigo sembrara en el campo del Señor: con una santa sencillez manifestó estos tan cristianos sentimientos a muchos de los que le rodeaban y frecuentaban su palacio e yualmente las resoluciones que sobre nosotros tenía formadas: pero encontró siempre una oposición fuerte y general, y en prueba de ello baste decirte que en varias entrevistas que ha tenido con el Sr. Forteza, blasonándose éste que algunas de las principales personas de categoría y honradez estaban en favor nuestro, contestó el Sr. Manso muy enérgicamente: desengáñese V. S. Forteza "todos todos les son contrarios, no hay ninguno que esté en pro de Vs.". Tal vez habrás traslucido la oposición fuerte que este prelado digno de mejor suerte ha sufrido y sufre en esta Ysla: todos, todos le han abandonado y no hay ningún cura ni canónigo ni caballero que le favorezca con ningún cumplimiento. Sus resoluciones de visita no se han puesto en práctica: el descrédito no puede ser mayor: en las tertulias de mayor tono, en los cafés, en las calles y casas solo se habla del Obispo y contra el Obispo: artículos comunicados los más soeces e infames, pasquines los mas viles y aun voces las más insultantes llamándole Piña y por lo mismo p. todo todo se ha puesto en práctica para deslustrar un santo Obispo que según todos es irreprochable en sus acciones".⁴⁴

---

⁴⁴ Lletra citada a la nota 41.

Insistesc que aquestes paraules anaven dirigides a Tomàs Aguiló. Al capdavant, confirmaven la seva teoria: el camí que havia pres el bisbe Manso per intentar millorar la situació dels xuetes no era l'adequat: només servia per revifar l'odi i, per tant, per accentuar-lo. És clar que el bisbe Manso obrava de bona fe i que allò era el que estava obligat a fer. També és cert que qualsevol altra postura li hagués estat més còmoda. L'Aguiló dels 20 anys hagués saludat amb entusiasme l'iniciativa del bisbe. No l'Aguiló posterior. No m'estranya gens que quan el 1877 esclata la "taronginada", Jeroni Forteza pugui escriure a Ramon Picó i Campamar:

"¿Que'm dius, home, que'm dius de la revolució que va moure nostre'n amich en Joseph Tarongí, adins aquesta copeta d'or plena de brutó y fems de porch; adins aquesta illa malaguançada ahon hi te el diable la seua secretaria? ¿No trobes que ja era hora que qualcu rebentàs? ¿No trobes que en Tarongí es un home de cor valent, de gran intelligensia de ideas elevades y de sentiments nobles? Ah, amich meu! ¿Pero tú creuràs que adins la mateixa clase hi ha qui blasfema del seu pensament, qui renega del seu entusiasme qui li escup verí demunt el cor, qui el trapija y el maltracta negantli el talent que tothom de *fora carrer*, amichs é inimichs, li regonexen? (...) ¿Quin dret per fer befa d'ell devant los de *fora carrer* com ho fa en T. A. [Tomàs Aguiló] i lo capella Bruno".⁴⁵

Efectivament no degué caure gens bé a Aguiló l'aldarull que el capellà Tarongí va provocar. Potser ell mateix n'havia ofegat més d'una de rebel·lió del mateix tipus. Avui, un segle després, ens sembla que la postura de Josep Tarongí fou la més agosarada i la més oportuna. Els contemporanis, però, almenys alguns, que veieren com tothom parlava dels xuetes i no sempre per defensar-los i com el mateix Tarongí havia de marxar a Sacromonte, tingueren dret a creure que els efectes havien estat contraproduents.

El cert és que T. Aguiló seguí pensant el mateix. Potser es tancà més dins ell mateix i tot. Eren els darrers anys de la seva vida. Però encara el 4 de gener de 1883, mancava poc més d'un any perquè morís, escriu al fill Estanislau, que segurament l'havia quasi obligat a definir-se amb ell, sobre el tema:

⁴⁵ La correspondència de Ramon Picó i Campamar es conserva a la Biblioteca de Bartomeu March.

“Bien ves que ahora estoy contestando a tu última por más que me repugne entrar en contestaciones sobre tal tema y remover ideas dolorosas. Sobradamente he ejercitado mi pluma en este asunto. Solo te diré que lo que acabas de hacer conmigo viene a ser poco más o menos lo que hizo mi padre con el suyo con veinte veces más de razón que tú, lo que hice con el mío con diez veces más de razón que tú, lo que hizo Pepe Luís con el suyo con cinco veces más de razón que tú. La cuestión que abordas no se ha de atacar con razonamientos ni sentimentalismo sino con la abnegación y el sacrificio ¿Se necesitará un siglo? bastará medio? Esto sólo Dios lo sabe”.⁴⁶

Les paraules són més críptiques que mai. El problema no s'esmenta quasi ni indirectament. La solució que proposa és la que ell ha practicat, la que ha hagut de practicar, d'ençà que les primeres il·lusions se'n vingueren a terra. Almenys, però, Aguiló pensa que ha servit per alguna cosa.

JOAN MAS I VIVES

---

⁴⁶ Correspondència conservada a la Societat Arqueològica Lulliana.